

İtilâf Güçlerinin İstanbul'daki İlk İşgal Uygulamaları Karşısında Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin Yaklaşımları

Approaches of Ahmet Tevfik Pasha's Government Towards the Initial Occupation Practices of the Allied Powers in Istanbul

DOI:10.38155/ksbd.1598032

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08/12/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21/05/2025

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
24/06/2025

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN
Giresun Üniversitesi

Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü

gurkan.firat.savlan@giresun.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8335-9948](https://orcid.org/0000-0001-8335-9948)

Koray ÖZTÜRK

korayozturkko@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-6852-4025](https://orcid.org/0000-0002-6852-4025)

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

*Saylan, G.F., Öztürk, K. (2025). İtilâf güçlerinin İstanbul'daki ilk işgal uygulamaları karşısında Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin yaklaşımları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(32), 107-131.

Öz

I. Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi sırasında Ahmet İzzet Paşa Hükümeti iktidardaydı. Mütareke'nin İstanbul'u ilgilendiren maddeleri; Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e güvenli geçişin sağlanması ile Çanakkale ve İstanbul Boğazı istihkâmlarının İtilâf Devletlerince işgal edilmesini öngören 1. madde ve tüm Türk limanlarından ve tersanelerinden gemi tamir imkânları için yararlanılmasını hükme bağlayan 9. Madde idi. Mütareke'nin meşhur 7. maddesi ise İstanbul için yürürlüğe konulamazdı zira o sıralarda Başkent'te İtilâf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit eden bir durum söz konusu değildi. Üstelik mütareke görüşmelerini İtilâf Devletleri adına yürüten İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe İstanbul'un işgal edilmeyeceği ve İstanbul'a gelecek olan İtilâf Donanması arasında Yunan gemilerinin bulunmayacağı yönünde bir teminat yazısını da Mütareke'nin imzalayıcılarından Hüseyin Rauf Bey'e vermişti. Ancak gelişmeler hiç de öyle olmadı. İstanbul; 13 Kasım 1918'de Yunan gemileri de dahil olarak şehre ulaşan İtilâf Donanması'ndan çıkarılan ve demiryoluyla Batı Trakya'dan getirilen İtilâf güçleriyle işgal edilmeye başlandı. Hal böyle iken donanmanın şehre ulaşmasından iki gün önce kurulan Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti İtilâf güçlerinin bu uygulamalarının işgal niteliği taşımadığı yönünde kamuoyunu etkilemeye gayret etti. Çalışma, İtilâf güçlerinin bu ilk işgal uygulamaları karşısında Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin gösterdiği politik reaksiyonları incelemek üzere hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Ahmet Tevfik Paşa, Hariciye Nezâreti, Osmanlı Meclis-i Mebûsanı, İstanbul Basını.

Abstract

Following World War I, the Ahmet İzzet Pasha Government was in power during the Armistice of Mudros, signed between the Ottoman Empire and the Allied Powers on October 30, 1918. Articles 1 and 9 of the armistice were relevant to Istanbul in Article 1, the opening of the Dardanelles and Bosphorus Straits, ensures safe passage to the Black Sea, and the occupation of the forts controlling the Dardanelles and Bosphorus by the Allied Powers. In Article 9, all Turkish ports and shipyards were stipulated to be made available for use by the Allies for ship repairs. The renowned Article 7 of the armistice could not be put into effect for Istanbul as there were no threats to the security of the Allied Powers at that time. Furthermore, Admiral Calthorpe, the British Commander-in-Chief of the Mediterranean Fleet, who signed the armistice, provided a letter of assurance to Huseyin Rauf Bey, one of the signatories of the armistice, stating that Istanbul would not be occupied, and no Greek ships would be part of the Allied Navy coming to Istanbul. However, events unfolded differently. On November 13, 1918, the occupation of Istanbul commenced with Allied forces arriving from Western Thrace by railway, accompanied by ships, including Greek vessels. Despite the assurances, the Ahmet Tevfik Pasha Government, established just two days before the navy reached the city, sought to convince the public that these practices by the Allied powers did not constitute an occupation. The current study aims to assess the political reactions of Ahmet Tevfik Pasha's Government in response to these initial occupation practices by the Allied powers.

Keywords: Armistice of Mudros, Ahmet Tevfik Pasha, Ministry of Foreign Affairs, Ottoman Parliament, Istanbul Press.

Giriş

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak, hukuk dışı bir anlayışla İstanbul’un 13 Kasım 1918’den itibaren istihkâmlar, limanlar ve tersaneler dışında da işgal edilmeye başlanmasının ardından¹ Akdeniz Bölgesi İngiliz Başkomutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe İngiltere, Amiral Jean François Amet Fransa, Kont Carlo Sforza İtalya ve Lewis Heck de Amerika Birleşik Devletleri adına Yüksek Komiserlik görevine getirilirken,² General Louis Felix Marie François Franchet d’Esperey İstanbul’daki Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığını, İngiliz General George Francis Milne İngiltere’nin Karadeniz Ordusu Komutanlığını, General Henry Wilson İstanbul’daki Müttefik Kuvvetlerin Komutanlığını, General Georges Hippolyte Bunoust İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcılığını üstlenmişti. Diğer taraftan istihkâmlar dışındaki ilk işgal noktaları ise Ayastefanos (Yeşilköy) Hava Meydanı, Taş Kışla ile Taksim Topçu, Selimiye ve Reşadiye Kışlaları, Askeri Misafirhane, Sirkeci ve Haydarpaşa Tren İstasyonları, Haliç Tersanesi, Karaağaç Fişekhanesi, Maçka Silahhanesi, Bakırköy ve Beyoğlu’nda çeşitli alanlar, İmalat-ı Harbiye’ye bağlı çeşitli birimler, bazı rıhtımlar, depolar, ambarlar, garajlar, özel konutlar, İtilâf Devletleri’ne ait okullar ve hastaneler idi (Saylan, 2023, s. 111-284).

¹ Mondros Mütarekesi’nin İstanbul’u ilgilendiren 1. maddesinde; “Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz’e güvenli geçişin sağlanması. Çanakkale ve İstanbul Boğazı istihkâmlarının İtilâf Devletlerince işgal edilmesi”, 9. maddesinde de “Tüm Türk limanlarından ve tersanelerinden gemi tamir imkânları için yararlanılması”, hükümleri bulunuyordu. Bkz. Başkanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi (B.O.A., HR.SYS.), Dosya No:2563, Gömlek No:7, Belge No:1-1, 2. 7. Maddede geçen “Güvenliklerini tehdit eder bir durum ortaya çıkması halinde İtilâf Devletleri’nin herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olmaları” hükmü ise o sıralarda İtilâf Devletleri’nin İstanbul’da güvenliklerini tehdit eden bir durum olmaması sebebiyle devre dışı kalıyordu. Ayrıca aralarında İstanbul’daki işgalci güçlerden İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’nin de bulunduğu 38 ülkenin Lahey’de (La Haye) imzaladıkları 18 Ekim 1907 tarihli (İkinci Lahey Konferansı) Kara Harbinin Kanunları ve Adetleri Hakkındaki sözleşmenin 55. maddesinde yer alan; “İşgal eden Devlet, kendini ancak, düşman Devletine ait ve işgal edilen toprakta bulunan resmî binaların, gayrimenkullerin, ormanların ve ziraî işletmelerin idaresi ve intifa (yararlanma) hakkı sahibi olarak telâkki edecektir. Bu mülkiyetlerin sermayelerini korumak ve onları intifa kaidelerine uygun olarak idare etmek mecburiyetinde olacaktır.” hükmü de devreye konulamazdı. Zira sözleşmenin ikinci maddesine konulmuş olan genel iştirak şartı dolayısıyla sözleşmedeki hükümlerin ancak savaşan tarafların hepsinin kabul etmesi durumunda geçerli olacağı hükme bağlanmıştı ve Türkiye her ne kadar Lahey Sözleşmesi’nin hazırlık ve imza aşamalarına katılmış olsa da 1911 yılında çıkan Trablusgarp Savaşı sebebiyle bu sözleşmeleri onaylamamıştı. Bkz.

http://askerihukuk.net/FileUpload/ds158941/File/kara_harbinin_kanunlari_ve_adetleri_hakkinda_sozlesme.pdf (Erişim Tarihi: 17.01.2024); M. Yasin ASLAN, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 79, (Kasım-Aralık 2008), s. 238, 240.

² Yunanlılar o sıralarda İstanbul’da “Yüksek Komiser” unvanını kullanamıyorlar, yalnızca “Diplomatik Temsilci” olarak bulunuyorlardı. Yunanlılar daha sonraları İngilizlerin onayıyla “Yüksek Komiser” unvanını almaya başladılar ki bu bağlamda ilk Yunan Yüksek Komiseri Efthymios Kanellopoulos’dur. Bkz. Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 44-45.

Gerçekleştirilen işgaller basında ve Hükümet çevrelerinde tam bir şaşkınlığa sebebiyet verdi zira böylesine yoğun bir işgal hareketi beklenmiyor, yalnızca Boğaziçi'ndeki istihkâmların işgal edileceği düşünülüyordu.

İşgaller Karşısında Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin İlk Reaksiyonları

İtilâf Donanması'nın İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 tarihi itibariyle iki gün önce kurulmuş olan Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti işbaşında bulunuyordu. Dönemin Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi'nin aktardıklarına göre bu Hükümet³ kendi içinde bir bütünlük sergileyememekte ve işgal güçlerine karşı hiçbir varlık gösterememekteydi. Hükümet, geçirilen olağanüstü döneme rağmen aciz kalıyordu ve yapılan işgallere karşı koyacak güçten de yoksundu. İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerinin birinci derecede resmi muhatabı olan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ise devlet işlerinde son derece zayıftı (Türkgeldi, 2010, s. 164).

Hükümet göreve geldikten sekiz gün sonra bir beyanname yayınlamış, beyannamenin bir kısmında “... *İtilâf Devletleri ile mütareke imzalanarak savaş durumunun son bulmasından dolayı her şeyden önce Osmanlı Devleti ve Milleti'nin şeref ve haysiyeti ile bağdaşan bir barışın imzalanması hususunu elde etmeye artan bir gayret sarf edeceğiz ...*” denilmişti (Sabah, 19 Teşrin-i Sâni 1334, 19 Kasım 1918, No: 10419, s.1). Ancak gelişmeler pek de söylenildiği gibi olmadı.

13 Kasım'dan sonraki süreçte İtilâf güçlerince İstanbul'a yönelik olarak gerçekleştirilen yoğun askeri sevkیاتlar kamuoyunda şehrin işgalinin amaçlandığı yönünde bir algı yaratmıştı. Gazeteciler gelişmeler hakkında 14 Kasım 1918 günü Hariciye Nezareti'nin görüşünü sormuş, Nezâret verdiği cevapta; İstanbul'a doğru böyle söylendiği gibi karadan, denizden tümenlerle asker gelmekte olduğunun Dahiliye Nezareti'nce malum olabileceğini, fakat İstanbul'un işgal edilmeyeceğini, buna ne Mütareke'nin, ne de Amiral ile (Amiral Calthorpe kastediliyor) yapılan temaslar arasında elde edilen şifahi teminatın müsait olmadığını, İngiliz Elçiliği'ne bayrak çekilişine katılan birliğin şehirden ayrılmış olmasının bunun bir delili olduğunu ve istihkâmların tabii olarak işgal edileceğini belirtmiş fakat İstanbul'un işgal edilmeyeceğini kesin bir dille ifade etmişti (Vakit, 15 Teşrin-i Sâni 1334, 15 Kasım 1918, No: 382, s.2). Hatta Zaman Gazetesi'nde çıkan habere göre Hariciye Nezâreti, Selimiye Kışlası, Taş Kışla, Taksim Topçu Kışlası, Maçka Silahhanesi gibi yerlerin işgal edileceği yolundaki iddiaları tamamen reddetmiş,

³ İşgal yıllarında Ahmet Tevfik Paşa'nın sadrazamlığında dört hükümet kurulmuştur. Bunlardan ilki; 11 Kasım 1918-13 Ocak 1919, ikincisi; 13 Ocak 1919-24 Şubat 1919, üçüncüsü; 24 Şubat 1919-4 Mart 1919, dördüncü ve son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti de (aynı zamanda tarihteki son Osmanlı Hükümetidir) 21 Ekim 1920-4 Kasım 1922 tarihleri arasında görev yapmıştır.

Mütareke hükümlerinin memnuniyet verici bir tarzda uygulandığını belirtmişti (Zaman, 15 Teşrin-i Sâni 1334, 15 Kasım 1918, No: 235, s.1).

Hariciye Nezâreti'nin bahsettiği Amiral Calthorpe'un şifahi teminatı mütareke görüşmeleri devam ederken, görüşmeleri yürüten Osmanlı Delegasyonunun Başkanı ve Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin selefi Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'e verilmişti. Amiral Calthorpe, İstanbul'un işgal edilmeyeceği ve Boğaziçi'ne Yunan gemilerinin getirilmeyeceği yolunda taahhütlerde bulunduğu teminat yazısında özetle şöyle diyordu:

Türkiye ile Müttefikler arasında akdedilmiş mütareke şartlarının birinci maddesine göre size temine izinli kılınmış bulunuyorum ki Çanakkale ve İstanbul'daki boğazlar müstahkem mevkiilerinin işgalinde yalnız İngiliz ve Fransız askerleri kullanılacaktır... Hiçbir Yunan askerinin bugünkü şartlar altında İstanbul veya İzmir'e girmemesinin temini konusunda ekselânsınızın ısrarlı arzusunu da bildirerek bunun, bana izah ettiğiniz şekildeki sebeplerini anlattım. Türk Hükümeti'nin nizamı ve Müttefik şahıs ve menfaatlerini korumakta acze düşmesi gibi mücbir ve belirli sebepler tahakkuk etmedikçe İstanbul'un işgalinin bahis konusu olmaması şeklinde kesin talebinizden de hükümetimi haberdar ettim. Bu teminatın yalnız Padişah Hazretleri ile Sadrazam'a duyurulacağı konusundaki teminatınızı alırsam memnun olacağım. (Duran, 1973, s.13).

Ancak bu taahhütlerin hiçbiri gerçekleşmedi. İstanbul'a gelen İtilâf Donanması'nda meşhur Averof, Kılış ve Ypsara zırhlıları da dahil olmak üzere beş Yunan gemisi bulunuyordu (Vakit, 14 Teşrin-i Sâni 1334, 14 Kasım 1918, No: 381, s.1; Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Cilt I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999, s. 170; Bıyıklıoğlu, 1992, s.196) ve yukarıda da ifade edildiği üzere 13 Kasım 1918'den itibaren İstanbul işgal altına alınmaya başlanmıştı.

Dahiliye Nezâreti ise uygulamaların yerine getiriliş biçiminden rahatsızdı. 17 Kasım 1918'de Fransızların Emanet Garajındaki benzinlere el koyduklarını Hariciye Nezâreti'ne bildiren Dahiliye Nezâreti, Fransızların benzinleri isteme biçimindeki kabalığa dikkat çekmiş, bu gibi isteklerin küçük memurlara ve hele şiddet göstererek değil, Hükümet'e yöneltilmesi gerektiğinin Müttefik Askeri Komutanlığına bildirilmesini istemişti (Akşin, 2010, s. 67).

Öte yandan Hariciye Nezâreti'nin aksine, Harbiye Nezâreti gidişatın işgal niteliği taşımadığından pek de emin değildi. Nezâret 17 Kasım 1918 günü Sadaret'e gönderdiği bir yazıda gelişmelerle ilgili bazı kanaatlerinden bahsetmiş ve İtilâf güçlerinin uygulamaları karşısında gösterilmesi gereken tavrın ne olması gerektiği hakkında bazı sorular yöneltmişti.

Harbiye Nezâreti bu yazısında; İstanbul'a gelen Amiral Calthorpe'un Mütareke maddelerinin uygulanmasını kontrol ve temin etmekle görevlendirilmiş olmasına rağmen İtilâf güçlerinin pervasızca ve delilsiz sözlerle Mütareke şartlarını yok hükmünde bırakmak gibi bir yola sapmış olduklarını, bu durumun artık şüphe götürmez bir hal aldığıı bildirmiş ve Sadrazamlık Makamına şu soruları sormuştu:

1-Payitaht-ı Saltanat'ta İtilâf askeri bulunacak mıdır? Çünkü şu anda Payitaht'ın askeri bir işgal altına alındığı görülüyor.

2-İtilâf'a mensup herhangi bir general veya subayının belirttiği herhangi bir talep yerine getirilecek midir? Çünkü buraya önceden ve çeşitli şekillerde gelmiş olan İngiliz ve Fransız heyetlerinin nakliye araçları, iskân ve sair ihtiyaçların karşılanmasına pek konuksever bir aceleyle çalışılmış iken bugün bu zemindeki müracaatların uygun ve makul olmayan bir dereceye vardığı görüldüğünden başka ayrıca ve genellikle hiçbir merciye müracaata lüzum bulmaksızın bazı subayların ve askerlerin ötede beride ve oldukça zarif olmayan bir surette taleplerde buldukları veya binalara el koydukları da mütemadiyen işitile gelmektedir. (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 2019; Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, No:19, 19-1, s. 80-82).

Yapılan uygulamaların haksızlığı konusunda Hükümet'in diğer üyeleri de harekete geçerek İtilâf Devletleri temsilcilerinin dikkatini çekmeye karar verdiler. Bu üyelerden biri de daha birkaç gün öncesine kadar İstanbul'un işgal edilmeyeceği yönünde kamuoyunu yatıştırmaya çalışan Hariciye Nezâreti idi. Dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, 16 Kasım 1918 günü kendisini ziyaret eden Amiral Calthorpe ile bu konuda fikir alışverişinde bulunmuş, İtilâf Devletleri'nin taraflar arasında imzalanan Mütareke şartlarına riayet etmeleri gerektiğini hatırlatmış, ertesi gün bu kez de Mustafa Reşit Paşa Amiral Calthorpe ile Amiral Amet'i ziyaret ederek bu husustaki isteklerini yinelemiştir (Sabah, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, No: 10418, s. 1-2). Buna karşılık olarak Amiral Calthorpe, Paşa'nın, İstanbul'un işgal edilmemesine yönelik beyanatını önemle ve iyi niyetle karşılamış, bu hususta Mütareke şartlarına uygun şekilde hareket edileceğine dair teminat vermişti. Amiral Amet ise Türklerle Fransızlar arasındaki kadim sevgiyi bu savaşın ihlal etmediğini söylemiş, gerçi Bakırköy'de ve sair yerlerde bazı haneler işgal edilmiş ve kiralanmış ise de bunun da Mütareke gereğince yapıldığını, hatta teftişe memur bazı subayların yerleştirilmesi için zaruri olduğunu, Osmanlı Hükümeti'ne karşı düşmanca bir muameleden kaynaklanmadığını, Mütareke'nin imzalanmasından dolayı barış ümidi ortaya çıktığından artık dostluğa aykırı bir harekete de mahal olmadığını beyan etmişti (Sabah, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, No:10418, s. 2).

İşgaller Hakkında Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'nda Yaşanan Tartışmalarda Hükümet Üyeleri

Hükümet'in işgaller karşısında ortaya koyduğu tavır Meclis-i Mebûsan'da da tartışmalara sebebiyet vermiş, 18 Kasım 1918 tarihli oturumda Hükümet üyelerinin açıklamaları tepkiyle karşılanmıştı. O gün konu hakkında ilk olarak Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa söz almış, mebusların endişelerini şu konuşmayla gidermeye çalışmıştı:

... İtilâf Devletleri ile mütareke imzalanarak savaş hali son bulduğu cihetle, her şeyden önce Devlet ve Osmanlı Milleti'nin şeref ve haysiyeti ile bağdaşır bir barış antlaşmasını elde etmeye artan bir gayret sarf edeceğiz. Bir kaç seneden beri devam eden gayri kanuni ve gayri tabii muamelelerin ve icraatın hızlıca ortadan kaldırılması ve yok edilmesi ile şeri hüküm ve kanunun fiilen ve tamamen icrasına ve ayırım yapmaksızın cins ve mezhep bilumum ahali sınıfları arasında samimi bir düşünce birliğinin ve yakınlığın her türlü vasıtalarla tesisi ve tüm Osmanlı unsurlarının siyasi hukukunun Memleketten yararlanmasının temini ile içeride ciddi bir huzur ve sükûnun yerleştirilmesine ve şüphelerin giderilmesiyle mağduriyetin telafisine çalışacağız. Asayiş ve emniyetin iadeten yerleştirilmesi ve sükûn ve emniyetin ihlaline teşebbüs edenlerin derhal engellenmesi için gerekli tedbirleri ve ciddiyeti giriştiğimiz gibi her an dahi bu noktayı göz önünde bulunduracağız... (MMZC, 1918; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 136).

Meclisin o günkü oturumunda Maarif Nazırı Doktor Rıza Tefvik Bey de kürsüye çıkmış, yaşanan gelişmeler hakkında Hükümet'in takip ettiği politikayı şu şekilde açıklamaya çalışmıştı:

Muhterem efendiler, bir eski arkadaş gibi huzuru alinize çıkıyorum. Bendenizi sakın görürseniz eski Doktor Rıza olmadığına hükmedeceksiniz. Kemal-i sükûnetle bazı şeyler arz edeceğim. Evvela, orta yerde açık bir durum var. O da şudur ki: Biz bu elim neticeyi zorunlu olarak doğuran muharebeden mesul adamlar değil ve daima o siyasetin aleyhinde bulunduk ve aleyhinde bulunduğumuz için de bir hayli azarlandık...

Bu hususta kimseyi de azarlamıyorum. Bu, fevkalade bir vakadır. Bu hususta çok kişiler aldanabilirler ve nitekim aldandılar. Şurası bizi alnı açık ve yüzü pak bir halde bulundurur. Bu meselelerden zaten ve şahsen mesul değiliz, ona şüphe yok... Biz böyle bir zamanda... (Gürültüler) İneyet buyurun, bendeniz itiraz için değil, bir şey için değil, yalnız bir iki söz arz etmek için söylüyorum. Ve arz ettiğim gibi zaten eskiden beri bildiğiniz bir arkadaş namı ile söz söylemeyi arzu ettim. İstirham ediyorum. Şimdi

efendim, mütarekeyi yapan da biz değiliz. Her halde bilirsiniz ki hüküm galibindir. Yapılan mütarekede bazı maddeler vardır ki, nazarı dikkati alinizden geçmiştir. Elbette o maddeler türlü türlü yorumlanabilir. Bize bir mütareke kabul ettirir de icap ettiği takdirde bazı noktaları işgale lüzum görürsem işgal ederim derse ve bu sözü baskın gelen ve dehşetli bir düşman söylesse -öyle düşman ki Almanya'yı vesaireyi, fevkalade müthiş bir kuvvetle ortaya çıktıkları halde, bugün ne hale getirmiş olduğunu görüyorsunuz- ve size öyle bir mütareke kabul ettirirse... Rica ederim, müsaade buyurunuzda söyleyeyim. Elimizde misal var. Mütarekede 'üss-ül-harekâtı bahriyeri işgal edeceğim, lazım gelen noktaları işgal eyleyeceğim' denilmiş ve imza edilmiş...

Program için, barış kararlaştırılmadıkça ne söylenebilir ne denilebilir ki makul olabilsin? Orada yalnız bizim elimizde olsa idi biz böyle yapacağız dese idik o vakit hakkı aliniz olurdu. Bendeniz veyahut muhterem arkadaşlarım bir program getirdik ve istediğimiz gibi vadederdik. Bahriye kuvvetlerini şöyle yapacağız, askerimizi ve maarifimizi şöyle ıslah edeceğiz yolunda vadetmek kolaydır. Maarifi şöyle ıslah edeceğiz derdik. Bu kolaydı. Fakat efendiler, bugün hayâ ederiz, huzuru alinize çıkararak doğru bir söz söylemek istedik ve şarlatanca bir şey yapmak istemedik. Böyle hareket etmezsek vaat olur dedik. Asıl bizim maksadımız, mümkün olduğu kadar -hatta programda o kayıt vardır- şeref ve haysiyetimizi ve asli menfaatlerimizi muhafaza etmek şartı ile barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır. Dikkat buyuruluyor mu? Biz hükmedecek değiliz. Çünkü mağlup mevkideyiz. O halde ne teklif edebilirdik? Niçin elimizde olmayan durum ve hususlar hakkında vaatte bulunalım? Değil mi efendim? Bizim söylediğimiz budur.... Bugün kritik, tenkit, hiçbir şey değildir. Bizim de düşündüğümüz başka bir şey değildir. Şu tecavüzlerin ve sıkıntıların önüne geçelim. Yapacağım yalnız budur. Ondan sonra nasıl isterseniz öyle olsun... (MMZC, 1918b; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 139-141).

Şurâ-yı Devlet Reisi Damat Şerif Paşa'ya göre Rıza Tevfik Bey bu konuşmasında "potlar" kırmıştı ve bu potları düzeltmek üzere kürsüye gelerek söz aldı (İnal, 1982, s. 1719). Şerif Paşa'nın konuşması ve Hudeyde Mebusu Hasan Rıza Paşa ile aralarında geçen şu diyalog oldukça dikkat çekicidir:

...Biz Hükümet mevkiine geldiğimiz günden beri mütarekenin kapsamı hakkında lazım gelen siyasi teşebbüslerde bulunduk. Bunun için gelen amiraller ve generallere Sadrazam Paşa ve Harbiye, Bahriye Nazırları Paşalar Hazeratı görüştiler ve bu hususta icap eden teşebbüslerde bulunuldu ve kendilerine lazım gelen ihtarlar yapıldı. Bunlar da Mütareke'nin muhafazası için bize karşı hayırlı yardımlarda bulunacaklarını

vaat ettiler. Vakıa ufak, tefek memurların teşebbüsleri ile bazı şeyler olmuş ise de bunları da ıslah etmek için Hariciye Nezâreti'nde bir büro tesis olundu. Demin, onun zamanı geçmiştir buyurdular. Hayır, henüz daha zaman geçmedi ve zamanından evvel buna teşebbüs olundu. O büroya İtilâf'a mensup amiral ve generaller tarafından da subaylar yerleştirildi, bunlar inceleniyor. Mütareke hükümlerinin icrasına Hükümet teşebbüs etmiştir ve bu Mütareke'yi muhafaza edecektir. Bunun muhafazasına bugün Devlet, Hükümet teşebbüs etmiştir ve daima da bu teşebbüslerini takip ediyor. Binaenaleyh bunun için de itimat buyurulur zannedirim. Sonra İstanbul'da bazı askeri binaların işgal edildiğinden bahis buyurulmuş idi. Harbiye Nazırı Paşa Hazretlerinin de teminatları ile sabittir ki; İstanbul'da askeri binaların hiçbiri işgal edilmemiştir. Şimdiye kadar İstanbul'a iki üç tabur asker gelmiştir ve o iki, üç tabur askeri yerleştirmek için kendilerine şurada burada bazı yerler gösterilmiştir. Yoksa işgal etmemişlerdir.

Hasan Rıza Paşa (Hudeyde) — Selimiye Kışlası?

Şerif Paşa (Devamla) — Selimiye Kışlası'nda yüz elli kişiden ibaret bir askeri müfreze için yer gösterilmiş ve oraya yerleştirilmişlerdir.

Hasan Rıza Paşa (Hudeyde) — Taksim Kışlası?

Şerif Paşa (Devamla) — Hayır efendim, bundan başka askeri binalardan hiçbiri işgal olunmamıştır.

Hasan Rıza Paşa (Hudeyde) — Bugün Taksim Kışlası'nda üç bölük topçu vardır.

Şerif Paşa (Devamla) — Hayır Efendim, işgal yoktur. Hükümet tarafından yer gösterilmiş ve yerleştirilmiştir. Yalnız lazım gelen yerlere askerler konulmuştur.

Rıza Bey (Bursa) — Öyle ise gazeteler yalan yazıyorlar. (MMZC, 1918c; 14. İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 146-147).

Meclis'in o günkü oturumunda Divaniye Mebusu Fuat Hulusi, Trabzon Mebusu Mehmet Emin, Tokat Mebusu Tahsin Rıza ve İstanbul Mebusu Ali Fethi Beyler ortaya çıkan durumu şu sözlerle özetlemişlerdi:

Fuat Bey (Divaniye) — "...Acaba İtilâf Hükümetleri bize karşı imzaladıkları Mütareke'ye riayet etmemek için mi bizi isteklendirdiler? Zannediyorum efendiler, çünkü bu milletleri teşkil eden milletler şerefli, haysiyetli milletlerdir. Kendi imzalarına, kendi sözlerine hürmetkâr milletlerdir. Bunlar ne için hürmet etmiyorlar ne için kendi

sözlerine riayet etmiyorlar? Bendeniz bu soru karşısında emin olunuz, hayrette bulunuyorum. Hiçbir vakit dilim varmıyor, söylemek istemiyorum ki biz kendimiz, hukukumuzu müdafaa etmiyoruz. Bunu söylemek istemiyorum. Ben istiyorum ki biz de kendimizi mütareke ile kazandığımız ve edindiğimiz hukuka sahip bir mevkide bulunduralım ve bulundurmuş olduğumuza dair elimizde bazı teminat ve delil bulsun. Efendiler, bendeniz bugün görüyorum ki Memleketimiz, imzaladığımız Mütareke'nin bize temin etmiş olduğu şeref ve haysiyete aykırı bir şekilde işgal altında bulunuyor. İstanbul'da ve Beyoğlu'nda daha dün bizimle Mütareke'yi imzalayan ve dün bizimle Mütareke'yi imzalarken, centilmen ve şeref ve haysiyet sahibi ve beş senelik savaşta on cephede savaşmış ve dünyada hayat hakkını sağlamış bir Millet olmak sıfatı ile bizimle mütareke imzaladılar. Böyle iken bugün İstanbul'a, yani memleketimizin başkentine silahlı asker çıkarıyorlar. Silahlı askerin girdiği yerde işgal askeri de vardır. Bakırköy işgal altında bulunuyor... Bunlar yetmezmiş gibi bunun dışında gazetelerden Bakırköy'de Fransız polisi kurulmak istenildiğini okuyoruz. Askeri işgal bu şekil üzere mi cereyan eder; bu nedir? Bu askeri işgal değil, bu adeta istiladır. Daha doğrusu, ben zannediyorum ki bu benimsemektir, ilhaktır.

Acaba bu doğru mudur? Sonra Memleketimizde, yani İstanbul'da görüyoruz ki: ulu orta gelmiş ve sormadan Memleketin etrafına yayılmış olan ecnebi kuvvetleri, birtakım binaları, resmi binaları ve şahıslara ait olan mevkileri, hususi ve resmi müesseseleri ve cemaate ait birtakım binaları kendi kendine işgal ediyorlar. Bu nedir, nasıl oluyor? Bunu bağdaştırıyoruz... Bugün görüyoruz ki aileler içerisine de asker çıkarıyorlar. İslâm aileleri, Müslümanlar tesettür kaidesine bağlıdırlar. Tesettür kaidesine bağlı olan milletin evine ecnebi askeri hiçbir suretle giremez, İslâm askeri de girmez, hiçbir kimse giremez. O evler İngilizlerin kale ittihaz ettikleri evlerden daha sağlam kalelerdir.

... Efendiler, görüyorsunuz ki imzaladığımız Mütareke'ye aykırı olarak Memleket işgal altında bulunuyor ve hukukumuzda da riayet edilmiyor. On günden beri inancımız ayaklar altına alınıyor. Muhterem Hükümet'in, yani şimdi programını okuyan bu Muhterem Hükümet'in bir hareketine, bir protestosuna dair gazete evrakında ve sair haber kaynaklarında bir haber arıyordum, ne yazık ki bulamadım. Hükümet acaba bunları kabul mu ediyor? Bendeniz zannedirim ki bugün yüksek heyetiniz huzuruna çıkan bu Hükümet, her şeyden önce bu Mütareke hükümlerine karşı nasıl ve ne gibi bir yol tutmuştur, bu maddeler hakkında ne gibi bir fikir hâsıl eylemiştir ve bunlara karşı nasıl mukavemet esasları almıştır? Hükümet evvela bunları izah eylemelidir. Yoksa geleceğe ait ufak tefek işlere dair olan programı gerek bendeniz gerek umumi heyetiniz ve gerek bütün Millet bir vaat olarak telakki edebilir. Bugün Hükümet bir heyet

karşısında bulunuyor, bu hakikati bize izah etmelidir. Bu altı madde hakkındaki fikri nedir, bunlara karşı ne tedbirleri vardır ve ne düşünüyor? Bunlar nasıl vuku bulmuş ve bunlara karşı nasıl bir yol tutacaktır? Binaenaleyh evvela bu soruları soruyorum. (MMZC, 1918d; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 138-139).

Mustafa Reşit Paşa (Hariciye Nazırı) — ...dört seneden beri devam eden savaşın neticesinde imzalanan mütareke cümlemizin malumudur. İcap ettikçe Hükümet, lazım gelenlere tebligat icrasından geri durmaz. Teşrini muamele için Nezâretimde bir idare teşkil ettim. Mütarekenin uygulanmasından dolayı iki taraf arasında ihtilafın ortaya çıkışına engel olmak için karma bir komisyon teşkil olunmak üzeredir... (MMZC, 1918d; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 139).⁴

Mehmet Emin Bey (Trabzon) — “...Fuat Beyefendi biraderimizin demin söylediği veçhile, mütareke hükümlerinin uygulanma durumu, bendeniz zannetmiyorum ki İtilâf Devletleri'nin imzalarına hürmetsizlikten olsun. Bunu hatırıma getiremem. Onlar herhalde imzalarına hürmet ederler. Fakat zannediyorum ki onları imzalarına hürmete davet edecek karşılarında pek o kadar kuvvet bulmuyorlar. Evet, birçok yerler işgal olunuyor. Görüyoruz ki demin -Hariciye Nazırı Paşa Hazretleri olsa gerektir- Paşa Hazretleri, nerelerin işgal edilmiş olduğunu kendileri tamamen bilmiyorlar. Bu zannedirim ki pek garip bir vaziyettir. Mütareke'nin uygulanması adeta memleketi askeri bir işgal altına almak yoluna gitmekte olduğunu demek ki düşünmüyorlar ve görmüyorlar. Bunu tetkik edip bu hususta ne yapmak lazım geleceğine teşebbüs etmiyoruz... Sonra Hariciye Nazırı Paşa Hazretleri Mütareke hükümlerinin şartlarını yorumlamak için bir komisyon teşkil buyurmuş olduklarından ifade buyurdular ki buna da pek taraftar değiliz. Böyle bir komisyon ne gibi esaslardan işe başlayacak ise o gibi esaslar bizce evvela açıklanmalı, ondan sonra ancak yorumlanabilir... ..Bilhassa buna bağlı şartların ifşasının caiz olmadığına dair olan kayıt, pek dikkate değer bir kayıttır. Mevzuubahis olan mesele Millet'in yazgısıdır. Eğer Hükümet bizi bir Millet Meclisi diye tanıyorsa, artık gizli siyaset yoktur, milletler kendi yazgısına tamamen hakimdir. Bu, açık konuşulmak lazımdır. Binaenaleyh kendi partimiz namına olmak üzere görüştüğümüz şeyler şunlardır: Evvela, kabinede bir uyum görmüyoruz. Bu uyumsuzluk, kamuoyundaki düzensizlik cümlemizin karşısında şu sahnede görüldü: Maarif Nazırı Tevfik Bey söz söylüyor, onun söylediği söz kabine üyesinden diğer birinin görüşüne uyuyor, sözü kestiriliyor. Onun yerine başkası söz söylüyor. (Gülüşmeler). Daha bir

⁴ Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa Zabıt Ceridesi'nin bu kısmında “Harbiye Nazırı” olarak gösterilmiş ve konuşmasındaki “Muhtelit” kelimesi de yanlışlıkla “Muhtelif” olarak yazılmıştır.

meclis huzurunda gerçekleşebilecek suale karşı verilecek cevabın sınırını tayin etmemiş olan bir hükümet, Millet'in yazgısını tayin etmek için vaziyeti ve icap eden hukuku tamamen tayin etmekten acizdir. (MMZC, 1918a; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 148-149).

Fuat Bey (Divaniye) (Tekrar söz alıyor) — ... Maarif Nazırı olduklarını şimdi anladığım Zat-ı Muhterem Hazretleri, Millet namına büyük bir acz ve miskinlikle bu kürsüye çıktılar ve biz mağlubuz, galip ve mağlup arasında fark vardır, ne yapılsa kabul edeceğiz dediler. Böyle bir hal ve söz, bu Millet'in şimdiye kadar ruhunda doğmamıştır. Affederler, kendi şahıslarını yüksek tutarım. Bu Millet'in ruhunda şimdiye kadar oluşmamış bir korkaklık ile karşımıza çıktılar. Milletimiz korkak değildir. Milletimiz ölmeyi bilir, fakat şerefle ölmeyi bilir, ölmek haktır, lakin şerefle ölmek haktır, evet, şeref arkasında ölmek haktır.

Efendiler, galip ve mağlup bizim bildiğimiz bir mütareke imza ve kabul edinceye kadardır. Mütareke kabul edilip birtakım hükümler tespit olunduktan sonra galip ve mağlup kalmaz. Galip ve mağlup ne ile ortaya çıkar? O mütareke gereğince kimin menfaati artıyor, kimin menfaati bozuluyorsa. Galip ve mağlup ne ile ortaya çıkar? O mütareke gereğince kimin menfaati artıyor? Ve mütareke imzalandıktan sonra onun uygulanmasında öbür taraf galip idi, binaenaleyh kendisine göre yorumlayacak, biz birtakım fedakârlıkta bulunacağız sözü geçerli olmaz. Eğer böyle bir söz geçerli olursa mütareke manasız kalır. Mademki biz onların her biçtiklerini giyecektik, o halde ne için mütareke imzaladık? Acaba böyle hiç faydası olmayan bir fiili bu kadar külfetle katlanan, böyle vahim bir şeyle meşgul olan biz mi idik, onlar mı idi? Mademki sonradan ihlal edeceklerdi, niçin böyle bir mütareke imzaladılar? Yahut da bu mütarekenin hiçbir hukuk temin etmeyeceğini biliyorduk, niçin öyle mütarekeye imza koyduk? ...Bendeniz hiçbir partiye mensup değilim. Bu memlekette fenalık edenlerin hepsinin düşmanıyım. Memleketin hayırlı saadeti evham ile acz ile olmaz. Miskinlik ile de olmaz. Memleket, hukukuna sahip olmalı ve her zaman kendisini müdafaa etmelidir. Bugün Amerika, Avrupa, bütün cihan hak ve hakikat arkasında koşuyoruz diyor. Acaba aynı fiili kendisi tekrar ederek bir hafta evvel imzaladığı mütareke hükümlerini kendisi çiğnemekten, o anlaşmayı kendisi yırtmaktan utanmayacak mı? Elbette utanacaktır. Fakat onu utanacak mevkiye getirecek Hükümet lazımdır. İtilâf, Almanya'yı devletler arası anlaşmalar hükümlerini ayak altına almış diye kınıyor. Ondan dolayı mahvediyor, mahvetmiştir. Biz aciziz, miskiniz, mağlubuz. Onlar galiptir, onlar ne yapacaksa yapacaklar demek korkaklıktır. Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Milleti katiyen korkak değildir, bu korkaklığı katiyen reddederim. Böyle olmaz... ...bir haftada Payitahtımızı

ve Memleketimizin en mühim kısımlarını işgal ettiler. (MMZC, 1918a; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 151-152).

Mustafa Reşit Paşa (Hariciye Nazırı) — Muhterem Mebus Hazretleri teşkil olunan komisyonun yorumlama komisyonu olduğunu beyan buyurdular. Halbuki benim ifadem yorumlama komisyonu değil, tatbik komisyonu suretinde idi. Çünkü birçok taraflardan talepler vukua geliyor. Mesela İngilizlerin talepleri var. Fransızların talepleri var, İtalyanların talepleri var. Bunların hepsini birleştirerek işe bir sürat vermek ve hiçbir surette ihtilaf ortaya çıkışına mahal vermemek için bu komisyonu teşkil ettik. Zannederim ki takdir buyuruluyor, bunda itiraz edecek bir nokta yoktur. (MMZC, 1918a; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 152).

Tahsin Rıza Bey (Tokat) — ...Fakat ne görüyoruz efendiler? Hükümet o mütareke hükümlerini hakkıyla muhafazaya muktedir olamamış, nihayet memleket, yavaş yavaş bir işgal tehlikesine maruz kalmıştır. Diyorlar ki; tatbik komisyonu teşkil ettik, bu komisyon mütareke hükümlerini tatbik edecektir. Efendiler, bir taraftan memleketler işgal olunuyor. Hükümet hâlâ komisyonlar teşkiliyle meseleyi düzeltmek istiyor. Bu münasebetle size meşhur bir zatın atasözü hükmüne geçmiş bir sözünü hatırlatacağım: ‘Eğer bir işin olmamasını arzu ederseniz komisyonlara havale edin.

Memleket bir taraftan işgal ediliyor. Bazı gazetelerde hakimiyet hakkımıza müdahale edilmek hazırlıkları olduğunu okuyoruz. Mesela, erzaka narh⁵ koymak, jandarma getirmek gibi, birçok söylentiler işitiyoruz... (MMZC, 1918a; 14.İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 154).

Fethi Bey (İstanbul) — “Bendeniz bu bahse hiçbir suretle iştirak etmek istemiyordum. Fakat Maarif Nazırı Beyefendi'nin Mütareke hakkında işaret buyurdıkları bir noktayı cevapsız bırakmayı da uygun görmedim. Ne yapalım bu mütarekeyi de bizim hükümetimiz yapmadı, muharebeyi de biz yapmadık dediler ve sözlerinden, mütareke fena şartlarla yapılmış ise onun uygulanmasından doğan kabahatler de onu imzalayan hükümetindir gibi bir mana çıktı zannederim. Sonra yine meclisimiz tarafından yapılan itirazlara cevaben; Mütareke'de, herhangi bir lüzum üzerine işgal hakkı mevcut olduğuna dair bir maddenin bulunduğunu ima etmek istediler. Ve bir de üss-ül-hareke⁶ tabiri kullandılar. Mütarekede üss-ül-hareke kaydı da yoktur. (‘Üssü bahri kaydı vardır’

⁵ Tüketiciyi korumak amacıyla, özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmî makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat. Bkz. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, 9. Baskı, s. 1632.

⁶ Askerî harekâtın başlangıcına esas olan yer. Stratejik nokta

sesleri) Üssü bahri kaydı da yoktur. Bendeniz herkes gibi mütareke hükümlerinin aykırı bir surette Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye 'de tatbik edilmesinden hayret içerisinde idim ve İngiliz Amiralinin de burada mevcudiyeti esnasında buna nasıl meydan verildiğine hayret etmekte idim. Fakat kabinenin sözcüsü olmak üzere fikir beyan eden muhterem Filozof Rıza Tevfik Bey'in ifadeleri de gösteriyor ki bu, o kadar hayret verici bir mesele değilmiş. Çünkü muhterem Maarif Nazırı Beyefendi, henüz mütareke maddelerinin esasını bilmiyorlarmış. Buyurdıkları üss-ül-hareke maddesi mütarekede yoktur efendiler. İşte Takvîm-i Vekâyi burada, lütfen okuyunuz, üss-ül-hareke maddesi yoktur. Buyurdıkları herhangi bir noktayı işgal tabiri hiçbir zaman İstanbul'un bugünkü haline uygulanabilir değildir. Binaenaleyh eğer hükümet bu fikir ve zan ile hareket ediyorsa ecnebilerin bundan istifade ederek memleketimizi yavaş yavaş askeri işgal altına almalarına katiyen hayret etmemek lazım gelir. Bendeniz şaşkınlık ve hayretimi geri almak vaziyetinde bulunuyorum. Çünkü mütareke hükümlerini henüz daha okumadıklarına hükmetmek lazım geliyor. Bu en mühim esaslî iştir. Ondan sonra, Taksim Kışlası'nın işgali için yine Meclis tarafından vaki olan bir itiraza cevaben Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri: 'Ora(sı) da zaten Fransızların malıdır' dediler. Bu nasıl söz? Bir defa Taksim Kışlası ile Meydanı, bir Osmanlı Şirketine Maliye Nezâreti tarafından devredilmiştir. Şirketle Maliye Nezâreti'nin de iki yüz bin liralık sermayesi vardır. O şirket Osmanlı Şirketidir. Ve fakat o şirketin içerisinde Fransız sermayesi bulunmuş olmakla hiçbir zaman Fransız Hükümeti Askeriyesi o şirketin mallarına ve emlakine el koyamaz.⁷ Şirket, Osmanlı şirkettir ve Maliye Nezâreti'nin de onda hissesi vardır. Eğer bu mülahazaya binaen Taksim Kışlası'nın işgaline müsaade edilmiş ise buna da teessüf edilmek lazım gelir. Binaenaleyh mütarekeyi yapmış olan kabine vatani vazifesini yerine getirmiştir. Temenni ederim ki yeni teşekkül etmiş olan kabine de o mütareke maddelerini iyi uygulama suretiyle vatani vazifesini yerine getirsin (MMZC, 1918e; 14. İnikad, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, s. 154-155).

Uygulamaların İşgal Niteliği Taşındığı Yönünde Hükümet'te Oluşan Kanaat

Meclis-i Mebûsan'da yaşanan bu tartışmaların etkisiyle olsa gerek Mustafa Reşit Paşa, bir sonraki gün (19 Kasım 1918) Bahriye Nezâreti vasıtasıyla Amiral Calthorpe ve Amiral Amet'e bazı uyarılarını ve ümitlerini içeren şu yazıyı gönderdi:

Aşağıdaki hususlara dikkatinizi çekmeme müsaadenizi rica ederim:

⁷ 1913 yılında Taksim Topçu Kışlası ile karşısındaki talimhane meydanı bazı devlet masraflarına yardımcı olmak üzere senelik 30.000 Lira kira vermek şartıyla bir Fransız heyetine satılmış, ancak anılan yerler Balkan ve I. Dünya Harpleri nedeniyle olsa gerek 1918 yılı itibarıyla henüz alıcılara teslim edilememişti. Bkz. "Bâb-ı Âli Hukuk Müşaviri'nin Yazısı", 22 Kânun-ı Evvel 1334 (22 Aralık 1918), B.O.A., Hariciye Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (B.O.A., HR.HMŞ.İŞO.), D.N.121, G.N.2, B.N.1.

Osmanlı Hükümeti birkaç günden beri İngiliz ve Fransız birliklerinin devamlı surette İstanbul'a çıkardıkları ve muhtelif yerleri işgal ettikleri görülmüştür. Bu husus Mütareke şartlarına aykırıdır. Bu hal(in) Türk Kamuoyu üzerinde büyük bir reaksiyon yapacağını zat-ı âlilerine şifahen de arz etmiştim.

Mütareke'nin yedinci maddesine göre, Müttefik Devletler Hükümetleri(nin) kendi emniyetlerini tehdit eder bir durum gördükleri takdirde muhtelif stratejik mahalleri (işgal) hakları olduğu bilinmektedir. Zat-ı âlileri de idrak buyururlar ki böyle bir hâdise vaki değildir, Payitaht'ın asayışı yerindedir.

Hükümet muhtelif mahallere çıkartılan bu birlikleri, boğaz müstahkem mevkiilerini; Karadeniz sahilindeki yakın yerlere gönderileceği kanaatindedir.

Hariciye Nezâreti'nde Mütareke şartlarını yolunda cereyan ettirmek için teşkil edilmiş olan komisyon(dan) İngiliz ve Fransız irtibat subayları(nın) da derhal haberdar edilmesini bilhassa rica ederim. (ATASE, 68/36,38).

Gerçekleştirilen askeri sevkiyatın işgal niteliği taşıdığını ve Mütareke'ye aykırı olduğunu anlayan Hükümet'in faaliyetleri basına da yansımıştı. Vakıf Gazetesi'nin 18 Kasım 1918 tarihli haberine göre Hükümet, İtilâf güçleri tarafından yapılan muamelelerin ve harekâtın bir kısmını Mütareke'ye aykırı bulmakta ve bu hususta taraflara her gün müracaat ederek Mütareke hükümlerinin hayata geçirilmesini talep etmekteydi. Haberin devamında; bu müracaatların çeşitli meselelere ilgili olduğu, bu meselelerle ilgili Hükümetçe inceleme yapıldığı, birçok kez İngiliz ve Fransız heyetlerinin başkanları nezdinde teşebbüslerde bulunulduğu, Mütareke'ye aykırı muamelelere meydan verilmemesinin istendiğini fakat bu hususta henüz İngiliz ve Fransız heyetleri tarafından kesin ve açık bir cevap alınmadığı belirtilmişti (Vakit, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, No.385, s. 1).

Hükümet kanadında konuyla ilgili girişimlerde bulunan nezâretlerden biri de Dahiliye Nezâreti idi. Nezâret'e göre, gerçekleşen işgaller daha önce I. Dünya Savaşı sırasında kabul edilen "Seferberlikte El Konulacak Yerler ve Binalar Hakkındaki Kanun"a da uymuyordu (Hâdisat, 19 Teşrin-i Sâni 1334, 19 Kasım 1918, No.31, s. 2). Dahiliye Nezâreti'nin bahsettiği bu kanun; 20 Mart 1916'da kabul edilip, 2481 kanun numarasıyla 28 Mart 1916'da yürürlüğe girmişti ve ilk iki maddesi şu hükümleri ihtiva etmekteydi:

Madde 1: Kısmen veya tamamen seferberlik halinde askerin veya askeri (amaçlarla kullanılan) hayvanların iskân ve yerleştirilmesi ve askeriyeye ve ilişkilerinden olan dairelere ait malzemenin el konulması ve saklanması için şahıslara, cemaate,

cemiyetlere, şirketlere, vakfa, umuma ve Hükümet'e ait hane, ahır, otel, han, mağaza, ambar, antrepo ve dükkân gibi binalara ve ekili olmayan araziye, çayirlara ve fırın, değirmen, fabrika gibi askeriyeye lüzumu olan imalathanelere el konulabilir. Sahipleri veya kiralayıcıları tarafından işgal edilen meskenler ve ticaretgâhlar ile tarihi kıymeti haiz bulunan müzeyyen binalar bundan müstesnadır.

Madde 2: Birinci madde gereğince el konulması caiz olan bina ve araziye lüzum görüldüğünde askeriyeden yapılacak bildirim üzerine mahallinin en büyük mülkiye memuru tarafından ilk olarak umuma bırakılmış, ikinci olarak vakfa, üçüncü olarak cemaate, dördüncü olarak şirketlere, beşinci olarak cemiyetlere ait olanlar ve bunların yetersizliği halinde şahıslara ait bulunanlar en yüksek derecedeki cihet-i askeriye tahsis olunur. El koyma muamelesi el konulacak mahallin sahip veya kiracı veya kanuni vekilleri ve bulunmamaları halinde mahallin ihtiyar heyeti huzurunda icra edilir. (Düstur, 1928, s. 737).

Dahiliye Nezâreti; İstanbul'da bulunan İtilâf askeri kuvvetleri tarafından ötede beride kendi kendilerince mekanların işgaline devam olunmasının bahsedilen kanun hükümlerini ihlal etmekle beraber, anayasal ve şahsi hukuku sarsmakta bulunduğunu belirtmiş, bu yolsuz harekâtın devamının durdurulması için ciddi teşebbüslerde bulunulması yönünde yine Nezâret tarafından ilgili makamlara emir verilmişti (Hâdisat, 19 Teşrin-i Sâni 1334, 19 Kasım 1918, No.31, s. 2). Ancak tüm bu girişimlere rağmen İstanbul basınından takip edildiğine göre; İtilâf güçlerinden kesin ve açık bir cevap alınamamıştı (Vakit, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, No.385, s. 1; 19 Teşrin-i Sâni 1334, 19 Kasım 1918, No.386, s. 2; Hâdisat, 19 Teşrin-i Sâni 1334, 19 Kasım 1918, No.31, s. 2).

Diğer taraftan yukarıda Harbiye Nezâreti'nin 17 Kasım 1918 günü Sadaret'e gönderdiğini belirttiğimiz yazısı üzerine Sadrazamlık Makamı, meseleyi 20 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısına taşıdı. Yapılan görüşmelerin ardından Harbiye Nezâreti'nin yazısında ortaya konulan maddelerin ve kanaatlerin dikkate değer olduğu vurgulanmış, bundan sonra bu gibi hareketlere meydan kalmamak üzere Hariciye Dairesi'nde gerekenlerden oluşan bir komisyonun kurulması, Mütareke şartlarının dahi müzakere anında ortaya konulmasıyla işin salim bir surete bağlanmasına mesai harcanarak neticesinin ivedilikle bildirilmesi, tüm bu hususların Hariciye Nezâreti'ne havale edilmesi ve Harbiye Nezâreti'ne de bilgi verilmesi karar altına alınmıştı (BOA, MV. 213/18). Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Hariciye Nezâreti zaten konuyla ilgili olarak çalışmalarını başlatmış bulunuyordu. Meclis-i Vükelâ'da alınan kararla meseleye resmi bir nitelik kazandırılmış, nitekim kararın alındığı gün, Sadr-ı Âzamlık Müsteşarı Emin Bey, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazıyla konu hakkında bilgi

vermiş (ATBD, LXVIII/144, I, s. 110-111), tam da bugünlerde Mütareke'nin uygulanmasıyla ilgili şikâyetlerin Hariciye Nezâreti Müracaat Kalemi'ne yazıyla beyan edilebileceği de duyurulmuştu (Hâdisat, 20 Teşrin-i Sâni 1334, 20 Kasım 1918, No.32, s. 2; Sabah, 20 Teşrin-i Sâni 1334, 20 Kasım 1918, No.10420, s. 2).

Meclis-i Vükelâ'da kurulması kararlaştırılan bu komisyona Muhtelit (Karma) Mütareke Komisyonu adı verildi ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa bu birimin başkanlığına; son olarak Osmanlı Devleti'nin Moskova Büyükelçiliği'ni yapmış olan ve o sıralarda İstanbul'da bulunan Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey'i atamıştı. Mondros Mütarekesi'ni imza eden Osmanlı delegelerinden Kurmay Yarbay Sadullah Bey, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sürecinde Mütareke aracısı İngiliz Generali Charles Vere Ferrers Townshend ile Mondros'a giden ve Galip Kemali Bey'in Moskova Büyükelçiliği sırasında kendisiyle birlikte Moskova'da bulunan Yüzbaşı Tevfik Bey, iki yıl önce Hariciye Nezâreti Müsteşarlığına getirilmiş olan Ethem (Menemencioğlu) Bey ve Londra Büyükelçiliği Başkâtibi Orhan Bey komisyonda üye olarak yer aldılar (Söylemezoğlu, 1939, s. 23; Paker, 2001, s. 112; Çankaya, 1969, s. 1124; Vakit, 21 Teşrin-i Sâni 1334, 21 Kasım 1918, No.388, s. 1; Sabah, 22, Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.10422, s. 1; Hâdisat, 22 Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.34, s. 2).

Komisyunun kurulmasının ardından Galip Kemali Bey, Amiral Calthorpe ve Amiral Amet ile görüşerek kendilerinden de komisyona üye tayin etmelerini istemiştir. Nitekim İngilizler adına Tuğgeneral Wyndham Deeds, Fransızlar adına Albay Desbrieres ve İtalyanlar adına da Binbaşı Mario Arlotta komisyona katılmışlardır (Söylemezoğlu, 1939, s. 27).

Bu arada Mustafa Reşit Paşa'nın Amiral Calthorpe ve Amiral Amet'e gönderdiğini belirttiğimiz 19 Kasım 1918 tarihli yazısına yine Kasım ayı içerisinde cevap gelmişti. Verilen cevapla ilgili olarak Mustafa Reşit Paşa'nın Harbiye Nezâreti'ne yaptığı bildirimde göre; Amiral Calthorpe tarafından verilen cevapta; konunun yarattığı olumsuz etkiden dolayı Amiral teessüflerini bildirmiş, askerlerinin işgal düşüncesiyle değil, hali hazırdaki harp ile ilgili (Bolşevik Rusya'ya yapılması planlanan deniz harekâtını kastediyor) sebepler dolayısıyla getirildiğini belirterek, Hariciye Nezâreti'nde oluşturulan komisyona İngiliz temsilcisi olarak Tuğgeneral Wyndham Deeds'i atadığını söylemiştir. Amiral Amet'ten alınan cevapta ise İstanbul'a getirilen Fransız Ordusu'nun Sirkeci İstasyonu ile İstanbul'daki karargâhlarının ve erzak depolarının muhafazasını ve hizmetlerini yerine getirmek üzere yalnızca birkaç bölükten ibaret olduğu, bu kuvvetlerin daha fazla azaltılması mümkün olmayan asgari miktardan ibaret bulunduğu Hükümetçe de takdir buyurulacağı kesinlikle ümit edildiği ayrıca yapılan

işlerde Mütareke maddelerine aykırı ve askeri işgal manasına gelebilecek bir şey de görülemediği ifade edilmişti (ATBD, LXVIII/144, I, s. 147-148).

İtilâf temsilcileri kamuoyunu teskin etmek adına İstanbul basınına da açıklamalarda bulundular. Vakıf Gazetesi'nde çıkan bir habere göre; İtilâf güçleri İstanbul'u işgal etmek niyetinde bulunmadıklarını belirtiyorlar, şehre gelen askeri birliklerin Boğaziçi'ndeki istihkâmları, demiryolu ve liman müesseselerini işgal etmekle görevli bulunduğunu, bundaki amacın ise Mütareke hükümlerini uygulamak ve Rusya'ya karşı yapılacak askeri sevkiyat için şimdiden hazırlanmak olduğunu ifade ediyorlardı (Vakit, 21 Teşrin-i Sâni 1334, 21 Kasım 1918, No.388, s. 1).

Uygulamalara Karşı Hükümet'te Yaşanan Kanaat Değişikliği

İtilâf Devletleri temsilcilerinden gelen bu açıklamalar İstanbul'daki siyasi havayı birdenbire değiştirmiş, o şekilde inanmaya duyulan ihtiyaçtan kaynaklanıyor olsa gerek, İtilâf güçlerinin uygulamalarının bu kez de işgal niteliği taşımadığı düşünölmeye başlanmıştı. Yapılan işin işgal niteliği taşımadığı yönünde Amiral Calthorpe ve Amiral Amet'ten alınan cevaplar Hükümet üyelerinin deyim yerindeyse yüreğine su serpmiş, ani bir duygu durum değişimine yol açmıştı. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa bu gelişmeleri 26 Kasım 1918 günü Harbiye Nezâreti'ne bildirdi (ATBD, LXVIII/144, I, s. 147-148).

Ortaya çıkan olumlu atmosferle birlikte Mondros'ta mütareke görüşmelerini yürüten Osmanlı Heyeti'ndeki temsilcilerden biri; basına şu açıklamalarda bulunmuştu:⁸

Bugünkü hareket pek de işgal addedilemez. Bilirsiniz ki, işgalin muhtelif şekilleri var. Bir şehrin işgali demek, o şehirde hükümet kuvvetini eline almak, polis ve jandarmaları vasıtasıyla inzibatı temin etmek, ikinci olarak şehrin belirli mevkilerine asker yerleştirme ve ihraç etmektir.

Gerçekte İngiliz ve Fransızların şehrimizdeki askerî harekâtları henüz böyle bir işgal manasını ifade edecek dereceye varmamıştır. Mesela Boğazların işgali için şehrin Bakırköy, Ayastefanos gibi taraflarına asker ihraç etmek mecburiyetinde olduğu İtilâf Devletleri tarafından ileri sürülebilir ve böyle bir hareketle şehrin işgal edildiği manası çıkmaz. Yalnız, tabii bu hareketlerin şehrin her tarafına sirayetine imkân verilirse bu, şehrin işgaline doğru bir eğilim peyda eder ki, asıl bundan çekinmekliğimiz gerekir. Yoksa bugünkü harekât tamamıyla bir işgal mahiyetinde değildir.

⁸ Haberde bu kişinin kim olduğu belirtilmemiştir. Bilindiği üzere Mondros'ta mütareke görüşmelerini yürüten Osmanlı Heyeti'nde Heyet Başkanı sıfatıyla dönemin Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Nezâreti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, askeri temsilci olarak Kurmay Yarbay Sadullah Bey ve heyet kâtibi olarak da Ali Bey (Türkgeldi) bulunuyordu. Ancak haberin yer aldığı Vakıf Gazetesi'nde haberin tam ortasına Sadullah Bey'in bir resmi konulmuştur. Bkz. "Mütareke Ahkâmının Tatbikati", *Vakit*, 21 Teşrin-i Sâni 1334 (21 Kasım 1918), No.388, s. 1.

Mütareke görüşmeleri esnasında mekteplerin işgal edileceğine dair görüşülmedi. Yalnız bunlar İtilâf Devletleri'ne ait binalardan oldukları için tabii talep edilecekti ve önceden ona göre hazırlanmak, bir emr-i vaki karşısında kalmamak icap ederdi. Bana kalırsa mesela mekteplerin işgalinde ilk yolsuz hareket vuku bulur bulmaz hemen ilgili makam, İngiliz veya Fransız amiraline müracaat etse ve ciddi bir teşebbüste bulun(ul)sa idi, mekteplerin tahliyesi durumu daha makbul, daha müsait bir surette halledilebilirdi. Yalnız bu meselede mühim bir nokta var ki, oraya bilhassa nazar-ı dikkatinizi çekerim: Mütareke'nin müddeti bitmek üzeredir. Mütareke müddetinin bitmesine ancak on günlük bir zaman kalmıştır.⁹ Bu esnada biz Mütareke'de mevcut hükümleri ve şartları yerine getirmesek o zaman İtilâf Devletleri hareketlerine daha ziyade genişlik verirler. Mesela bu on gün zarfında Alman ve Avusturyalılar muhakkak şehrimizden hareket etmelidirler. Kömür yokmuş, nakliye vasıtaları bulunamıyor gibi mazeretler ile bunlar eğer Mütareke'nin bitiminden sonra da şehrimizde kalırlar ise o zaman İtilâf Devletleri her türlü hareket için hak kazanırlar ve bizim ileri süreceğimiz itirazlara karşı 'Siz Mütareke şartlarını yerine getirmediğiniz, binaenaleyh biz de hareketimizde serbestiz' diyebilirler. Şimdi asıl mesele bunlara mahal bırakmamak ve Mütareke hükümlerini mümkün olduğu kadar çabuk yerine getirmektir. (Vakit, 21 Teşrin-i Sâni 1334, 21 Kasım 1918, No.388, s. 1).

Sabah Gazetesi'nin 20 Kasım 1918 günkü nüshasında ise "Erkân-ı Hükümet'ten Büyük Bir Zat İle Mülakat" başlığı altında nazırlardan biriyle yapılan bir röportaja (röportajın yapıldığı nazırın kim olduğu belirtilmemiş) yer verilmişti. Röportajda Mütareke'nin uygulanması ile ilgili şu görüşler ortaya konuldu:

... Mütareke'nin şartları, maddeleri meydandadır. Tatbik tarzını da görüyoruz. Evvele şu yönü arz edeyim ki; tıpkı Almanlarla ve diğer müttefiklerimizle olduğu gibi bu da bir mütarekeden ziyade bir nevi kayıtsız, şartsız teslimdir. Çünkü elimizdeki mukavelenin bazı maddelerce tefsir suretinde bir ihtilaf vaki olunca –ve oluyor da- bir dayanağımız var mı? Mütareke'yi feshe gidebilir miyiz? Bununla birlikte şimdiye kadar Mütareke maddelerine uymaz yönler ancak İstanbul'un bazı noktalarına İngiliz ve Fransız askerleri ikame etmek hususunda görüldü. Bu yolsuzluklar vuku bulur bulmaz biz boş durmadık. Hukukumuzu müdafaa için ne lazımsa yaptık, Hariciye Nazırımız İngiliz ve Fransız temsilcilerine müracaat eyledi, onların bu duruma dair dikkatlerini çektiler. Bu

⁹ Burada ilginç bir durum söz konusudur. Zira Mondros Mütarekesi'nde; mütarekenin müddeti ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Gazeteye açıklamalarda bulunan kişinin Mütareke'yi imzalayan Osmanlı Heyeti'ndeki bir zatın olduğu göz önüne alındığında böylesi bir ifadenin kullanılması son derece dikkat çekicidir.

zatlar ihtarlarımızı iyi niyetle telakki ettiler. Ancak dediler ki: Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının Müttefikler tarafından işgali Mütareke hükümlerindedir. Mesela İstanbul Boğazı için muhafaza askerlerimizi nerelerde ? (Yazının bu kısmı okunamıyor) Boğazlarda kâfi kışlalar bulamayınca şehirde aramaya mecbur olduk. Subaylarımız için bazı hususi evleri de fakat kira ile ücretle almak zorunda kaldık. Fakat bu sıralarda Mütareke'nin hükümlerine aykırılık olduysa düzeltilebilir. Böylece anlaşıldıktan sonra karma bir encümen teşkil edildi. Şimdi bu encümen bu yolda vuku bulmuş yanlışlıkları düzeltmeye memurdur. Umarız ki istediklerimiz olur. Ancak mevkimizin nezaketini yeniden nazar-ı insafa arz eylerim. Mesela İngilizler gümrük ambarlarına limanda bir gemideki erzakı koymak istiyorlardı. O ambarlar ise demiryolu şirketinin tütünleri ile doluydu. Biz bu mazereti ileri sürdük, onlar da kabul ettiler ambarları istemediler. Demek anlaşmak, bu yolda bir hata olunca düzeltmek mümkündür. (Sabah, 20 Teşrin-i Sâni 1334, 20 Kasım 1918, No.10420, s. 1).

Oluşan iyimser tablo Muhtelit Mütareke Komisyonu'nda da kendisini gösterdi. Komisyona İngiliz delegesi olarak tayin edilen General Wyndham Deeds komisyonun ilk toplantısında; İtilâf güçlerince yapılacak yanlışlıkların derhal önüne geçmek üzere gereken tedbirlerin alınacağını vadetti (Vakit, 22 Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.389, s. 2). General bununla da yetinmeyerek Sabah Gazetesi'ne verdiği bir demeçte ise komisyonun Mütareke hükümlerinin tam olarak tatbikine kesinlikle itina göstereceğini, Fransız askerlerinden bazılarının Başkent sokaklarında yapmış oldukları yolsuz hareketlerden dolayı Fransız Amiralin (Amet) dikkatini çektiklerini söylemişti (Sabah, 22 Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.10422, s. 1).

Bu yaklaşımlardan Komisyon Başkanı Galip Kemali Bey de son derece memnun kalmıştı. Memnuniyetini Hâdisat Gazetesi'ne verdiği beyanatta dile getiren Galip Kemali Bey; gerek İngiliz gerekse Fransız delegelerinin müzakereler sırasında gayet müsait bir tarzda hoş sözler söylediklerini, Mütareke hükümlerinin tam olarak tatbikine kesinlikle riayet olunması taraftarı olduklarını, kendi subayları ve askerleri tarafından ötede beride yapılan ufak tefek hâdiselerin asla önemli olmayıp, İtilâf komutanlarının bunların ortadan kaldırılması için şiddetli emirler verdiğini, bilhassa Osmanlı gazetelerinden bazılarında görülen aşırı infiallerin lüzumsuz olduğunu, olayları abartmak suretiyle yazılan şeylerden dolayı İtilâf erkânının şaşkınlık ve üzüntü içinde kaldıklarını ve bundan böyle yapılacak şikayetleri büyük bir önemle dikkate alacaklarını ve irdeleyeceklerini söylemişti. Sözlerine devam eden Galip Kemali Bey, İtilâf delegelerinin iyi niyetlerine istinaden; komisyonun Devlet'in hissiyat ve menfaatlerini dikkate alarak faaliyette bulunacağına dair teminat da vermiş ve İtilâf güçlerinin Başkent'teki uygulamalarıyla ilgili olarak bir kısım İstanbul basınında çıkan eleştirel haberleri bu kez kendisi

eleştirerek, basının böyle müsait bir anda kendisine düşen vatanperverlik vazifesini tam bir dikkat ve basiretle yapmasını Devlet'in ve Millet'in selameti adına tavsiye etmişti (Hâdisat, 22 Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.34, s. 2).

Aynı gün Matbuat-ı Umumiye Müdüriyetince de bir basın açıklaması yapılarak; İstanbul'a gelen İtilâf güçlerinin ihtiyaç dolayısıyla uygun mahallerde yerleştirilmesinin gerek gazete sayfalarında ve gerekse halk arasında yanlış anlaşılmalara yol açtığı belirtilmişti. Açıklamanın devamında; halbuki İtilâf güçlerinin gelişi sonrası Hükümetçe İngiliz Amiraline yapılan tebligata alınan cevapta; İtilâf Devletleri'nin Mütareke'nin 7. maddesi hükmüne tamamen riayetkâr olup, zerrece başka bir fikir beslenilmediğinin ve şuraya buraya bir miktar asker yerleştirilmesinin askeri zorunluluktan kaynaklanan geçici bir durum olduğunun yazılı ve açık bir şekilde bildirildiği ifade edilmiş, dolayısıyla ortaya çıkan endişelerin yersiz olduğu özellikle vurgulanmıştı¹⁰ (Vakit, 22 Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.389, s. 2; Hâdisat, 22 Teşrin-i Sâni 1334, 22 Kasım 1918, No.34, s. 2).

Hükümet ile İtilâf temsilcileri arasındaki ilişkiler artık belirli bir düzleme girmiş gibi görünüyordu. Hükümet, İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcısı General Bunoust'un unvanında geçen "İşgal" ibaresini protesto etmişti. General Bunoust 5 Aralık 1918'de Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda her ne kadar bu unvanı general Franchet d'Esperey'in emriyle aldığını, bu durumun gerek Fransız kanunlarıyla gerekse Mütareke hükümleriyle herhangi bir aykırılık teşkil etmediğini belirtmişse de problem teşkil etmemesi adına Hükümet'in protestosunu General Wilson'a bildirdiğini ve Hükümeti'nin kabul etmesi durumunda unvanının İtilâf Kuvvetleri Komutan Yardımcısı olabileceğini bildirmişti. (ATBD, LXVIII/144, I, s. 157-158)

İki taraf arasında yakın irtibatlar da kurulmaya başlanmıştı. Amiral Amet 17 Kasım 1918'de Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'yı ziyaret ederek bir müddet görüşürlerken (Sabah, 18 Teşrin-i Sâni 1334, 18 Kasım 1918, No.10418, s. 1), Sadrazam adına Sıtkı Bey ise 22 Kasım 1918 akşamı bir Yunan gemisine giderek Yunan Amirallerinden Georgios Kakoulidis'i ziyaret etmek istemişse de Amiral'in gemide bulunmamasından dolayı Binbaşı Yani Kosta tarafından kabul edilmiş, ertesi gün de Kakoulidis, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'yı ziyaret etmiş, bir sonraki gün de Hariciye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdürü Şevki Bey Sadrazam Paşa adına Kakoulidis'e iadeiziyarete bulunmuştu (Minber, 24 Teşrin-i Sâni 1334, 24 Kasım 1918, No.23, s. 2). General Wilson da 1 Aralık 1918'de Harbiye Nezâreti'nde Harbiye Nazırı Abdullah (Kölemen) Paşa'yı ziyaret etmiş, (Vakit, 2 Kânun-ı Evvel 1334, 2 Aralık 1918, No.399, s. 2) 20

¹⁰ Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin benzer bir açıklaması da İskenderun'la ilgili olmuştu. 9 Kasım 1918'de İskenderun İngilizler tarafından işgal edilmeye başlandığı halde Müdüriyet, basına şehrin işgal edilmediğini bildirmişti. Bkz. "İskenderun İşgal Edilmemiştir", *Âti*, 17 Teşrin-i Sâni 1334 (17 Kasım 1918), No.309, s. 1.

Aralık 1918 günü ise Ahmet Tevfik Paşa Superb Dretnotu'na giderek, Amiral Calthorpe'a resmi bir ziyarette bulunmuştu. Sadrazam, gemide özel merasimle karşılanmış, Calthorpe ile bir saatlik bir görüşmeden sonra Amiral, Ahmet Tevfik Paşa onuruna bir ziyafet vermişti (Vakit, 21 Kânun-ı Evvel 1334, 21 Aralık 1918, No.418, s. 2; Sabah, 21 Kânun-ı Evvel 1334, 21 Aralık 1918, No.10451, s. 2).

Hükümet üyeleri ile İtilâf temsilcilerinin karşılıklı ziyaretlerde bulunduğu bugünlerde Meclis-i Mebûsan'daki endişeler ise henüz daha giderilememişti. Nitekim 25 Kasım 1918 günü Meclis genel kurulunda Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey, mütareke şartlarına aykırı olarak meydana gelen askeri işgalin batı dünyasındaki milli meclisler nezdinde protesto edilmesine dair aşağıdaki soru önergesini verdi:

“Meclis-i Mebûsan Başkanlığı Yüksek Katı'na

Osmanlı Milletleri ayırım yapmaksızın cins ve mezhep mazlumdurlar, mağdurdurlar, asla zalim değildirler. Bu konuda propagandacıların yaygaralarına değil, fakat selameti vicdana dayanan tahkikata itibar edilmelidir. Hristiyanlık için olduğu gibi Müslümanlık için de vicdan hürriyeti ve hakkı ebedi vardır. İnkâr edilemez. İslâm unsurları birer millet olarak mevcuttur. İmha edilemezler. İstiklâlimize galipler tarafından yok edilebilir fakat dünyayı sulh ve selametlikle yaşatmak isteyen prensipler, bizim varlık hakkımız inkâr edildiği günden itibaren bozulmaya mahkûmdurlar. Biz namuslarına itimat ettiğimiz galip milletlere silahlarımızı namuslu millet olarak teslim ettik. Fakat teslim şartlarımızın sebepsizce, galiplerin kuvvetleriyle ihlal ve mevcudiyetimizin tehlikeye atıldığını tam bir üzüntüyle görüyoruz. Binaenaleyh hakkımızdaki hükmü, medeni milletlerin vicdani tahkikatın neticesine bırakarak mütareke şartlarına aykırı meydana gelen askeri işgalin bütün medeni dünya milli meclisleri nezdinde protesto edilmesine Başkanlık Makamı'nın yetkili kılınmasını talep ederim. (MMZC, 1918f, 18.İnikad, 25 Teşrin-i Sâni 1334, 25 Kasım 1918, s. 194-195).

Hüseyin Kadri Bey verdiği soru önergesinin sebeplerini ise şu sözlerle açıkladı:

Arz edeyim efendim. Hükümet bu hakkı, bir mütareke metni ile şarta bağlamış, uygulattırılması için teşebbüslerde bulunduğunu söylüyor. İşitiyoruz ki İtilâf Devletleri tarafından Adana, Mütareke'ye aykırı olarak işgal ediliyor. İstanbul tamamen işgal edilmiş bulunuyor. İstanbul'da ortaya çıkacak hâdiseler, hakikatte mevcudiyetimizi tehlikeye koyacak bir haldir. İstanbul'da meydana gelecek bir karışıklık, bütün Osmanlılığı kökünden sarsar. Böyle bir tehlike ancak askeri işgalin olmasından dolayı meydana gelebilir ... Bu gibi vaziyet karşısında aciz ve miskinlikle hareket eden Hükümet'e esasen itimat etmemiştim; yine itimat etmem. Onun için medeni dünyanın

namuslu temsilcileri olan milli meclislerin de hakları vardır ve onlara müracaat ettiğimiz zaman bize verdikleri imzaya onlar sadık kalacaktır. (MMZC, 1918f, 18.İnikad, 25 Teşrin-i Sâni 1334, 25 Kasım 1918, s. 195).

Verilen soru önergesi hakkında Hükümet'in görüşünün alınması oya sunularak kabul edildi ve Meclis'in 7 Aralık 1918 günkü genel kurulunda Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa önergeye Hükümet adına şu cevabı verdi:

“Efendim, genel surette işgalden bahis olunuyor. Mütareke hükümlerine muhalif olarak işgalden bahis olunuyor. Gazetelerde ve halkın dilinde işgal, İstanbul'un işgali lakırdısı devam etmişti. Bu konuda bazı malumat arz edeyim. İstanbul'a yahut İstanbul civarına, Ayastefanos ve Bakırköy'e çıkarılan askerlerin çokluğuna binaen gazetelerde ve halkın dilinde bu halin bir işgal mahiyetini haiz olmak üzere telakki edildiği amirallere söylendi. Ve bu konuda koruyucu tedbirler ve çekinceler ortaya konuldu. Amiraller tarafından bu olumsuz tesirden dolayı beyan-ı teessüf edilerek oralara çıkarılan askerin miktarı birkaç bölükten ibaret olduğundan ve bunun hiçbir vakit de işgal mahiyetinde olmadığından bahsedilerek cevaplar, teminat verildi. Biz de bunu anlayışla karşıladık. Eğer arzu buyurursanız aldığım cevapları okuyayım.

(Sözlerine devamla) *“Diğer taraflara gelince: Bunlar arasında Adana'dan bahis olunmuştu ki, onun cevabını arz etmiştim. Bunlardan başka sair işgal edilmiş, yani bizim tarafımızdan tahliye edilmiş yerler var ise onların her biri Mütareke hükümlerine uygun olarak tahliye edilmesi hakkında verilen emirlerden ibarettir. Bazı yerler var ki, kendi emniyetlerinin güvence altına alınması için oraların da askerden tahliyesi arzu edilmiştir. Her ne kadar uzunca münakaşalar ve konuşmalar olmuş ise de o konuşmaların neticesi bizim görüşümüze uymadı. Binaenaleyh oraları da tahliye edildi. Yalnız şunu da ilave edeceğim ki Hükümet, vazifesini(n) ve ondan doğan mesuliyetini(n) bilincindedir. Her ne yapılmak lazım ise yapmakta kusur etmemiş ve etmeyecektir. Bunu temin eder ve her suretle ispata hazırız. Elden gelen yapılıyor. Ne dereceye kadar muvaffakiyet hasıl olacağı görülecektir. (MMZC, 1918g, 22.İnikad, 7 Kânun-ı Evvel 1334, 7 Aralık 1918, s. 243).*

Uygulamaların işgal niteliği taşımadığı yolundaki beyanatlar 1919 yılında da devam etmiş, üstelik bu sefer yapılan vurgu gerçekleştirecekleri olası işgallere karşı ülkede en çok hassasiyet gösterilen Yunanlılara yönelik yapılmıştı. Nitekim Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Yunanlıların Kuleli Burgaz'dan Hadımköy'üne kadar bütün demiryolu istasyonları ile

Muratlı ve Çorlu'yu işgal etmeye başladıkları günlerde (Bıyıklıoğlu, I, s. 151; ATASE, 75/80) basına deyim yerindeyse kendi söylediğini kendisi yalanlarcasına şu açıklamalarda bulundu:

“Trakya işgal olunmamıştır. Şu anda Edirne’de memurlarımız mevkillerini muhafaza etmektedirler ... O civarın Kumandanı olan General Franchet d’Esperey tarafından Trakya civarına asker sevk edilmiş olabilir. Fakat bu hal hiçbir zaman işgal mahiyetini haiz değildir” (Muvakkıt, 21 Kânun-ı Sâni 1335, 21 Ocak 1919, No.448, s. 1).

Üçüncü Tevfik Paşa Hükümeti'nin (24 Şubat 1919-4 Mart 1919) Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa ise 1 Mart 1919 günü İngiliz Yüksek Komiser yardımcısı Amiral Richard Webb'i ziyaret ederek, Hariciye Nezâreti'ne yazılan yazıların dilinin daha hoşgörülü ya da yumuşak olmasını rica etti. Ancak bu sefer Amiral, kendi anlayışlarını açık bir şekilde ortaya koyarcasına, İngiliz Hükümeti'nin ve halkının duygularını tam olarak yansıtmamasının görevini gereği gibi yerine getirmesi için şart olduğunu bildirmişti (Akşin, I, s. 152).

Hükümet'in Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa ise yine aynı gün yayınladığı genelgeyle İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından Osmanlı memleketlerinde bulunan İngiliz subay ve memurlarının görevlerini yerine getirmelerinde mümkün olan yardımın yapılmasının istendiğini ve esasen bu kolaylıkların müttefikimiz! gereğinden olduğunu belirtmiş, İngiliz subay ve memurlarından bu konuda bir müracaat yapılmasa dahi emniyetlerinin, istirahatlerinin, ikametlerinin ayrıca kendilerine lazım olacak malzeme ve iaşe maddelerinin tedarikinin temin edilmesini istemişti (ATASE, 312/98).

Sonuç

Giriş kısmında da belirtildiği üzere İstanbul haksız bir şekilde 13 Kasım 1918'den itibaren İtilâf güçlerince işgal edilmeye başlandı. İtilâf temsilcileriyle gerçekleştirdikleri irtibatlarda kullanılan ifadelerle bakılacak olursa uygulamaların işgal niteliği taşıdığı Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti tarafından da pekâlâ görülmüştü. Ancak Hükümet çevreleri sürekli olarak bu uygulamaların İstanbul'un işgali anlamına gelmediği algısını kamuoyuna empoze etmeye çalıştılar. Bu çalışmalar Osmanlı Meclis-i Mebûsanı bünyesinde de devam ettirilmiş, ancak muhalif mebuslar yaşananların her yönüyle bir işgal süreci olduğunu vurgulamışlardı. Hükümet tarafından oluşturulan algı faaliyetlerinde İstanbul basını da önemli bir araç olarak kullanıldı. Bu süreçte Mondros Mütarekesi'nin, bir önceki Hükümet olan Ahmet İzzet Paşa kabinesi tarafından imzalanması da önemli bir argüman olarak değerlendirildi. Görünen o ki Ahmet Tevfik Paşa Hükümetlerinin amacı İtilâf temsilcileriyle iyi ilişkiler kurmak, ülkenin İttihatçı bir anlayışla yönetilmediğini göstermek ve böylece İtilâf Devletleri'nin lütfuna mazhar olmaktı. Halbuki Mütareke döneminin bu ilk evresinde yapılanlar şehre daha yeni yeni yerleşmeye başlayan İtilâf güçlerinin uygulamalarının yalnızca başlangıcını teşkil ediyordu. Yapılan uygulamalar bu

şekilde görmezden gelince ilerleyen yıllarda İtilâf güçleri şehir üzerindeki kontrollerini daha da artırarak; asayişten sağlığa, iletişimden ulaşım, yerel idareden adli konulara varıncaya kadar İstanbul'un idaresini de bilfiil ellerine alacaklardı.

Yazar Katkıları: Bu araştırma, yazarların ortak katkıları ile yürütülmüştür.

Çıkar Beyanı: Bu araştırmada çıkar çatışması teşkil edecek bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Arşivler

Başkanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.)

Hariciye Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO.) Fonu

121-2 (22 Kânun-ı Evvel 1334) (22 Aralık 1918)

Hariciye Siyasi (HR.SYS.) Fonu

2563-7 (30 Teşrin-i Evvel 1918) (30 Ekim 1918)

Meclis-i Vükelâ Mazbatası (MV.) Fonu

213-18 (20 Teşrin-i Sâni 1334) (20 Kasım 1918)

Millî Savunma Bakanlığı, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi.

İstiklâl Harbi Kataloğu

K.N.68, G.N.36 (19 Teşrin-i Sâni 1334) (19 Kasım 1918)

K.N.68, G.N.38

K.N.75, G.N.80 (19 Kânun-ı Sâni 1335) (19 Ocak 1919)

K.N.312, G.N.98 (1 Mart 1335) (1919)

Resmi Yayınlar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Düstur

Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerideleri

Sürelî Yayınlar

Âti, 17 Kasım 1918.

Hâdisat, 19 Kasım 1918.

Hâdisat, 20 Kasım 1918.

Hâdisat, 22 Kasım 1918.

Minber, 24 Kasım 1918.

Muvakkıt, 21 Ocak 1919.

Sabah, 18 Kasım 1918.

Sabah, 19 Kasım 1918.

Sabah, 20 Kasım 1918.

Sabah, 22 Kasım 1918.

Sabah, 21 Aralık 1918.

Vakit, 14 Kasım 1918.

Vakit, 15 Kasım 1918.

Vakit, 18 Kasım 1918.

Vakit, 21 Kasım 1918.

Vakit, 22 Kasım 1918.

Vakit, 2 Aralık 1918.

Vakit, 21 Aralık 1918.

Zaman, 15 Kasım 1918.

Kitaplar ve Makaleler

Akşin. S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, (1. Cilt), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Aslan. M. Y. (2008). Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (79), 235-274.

Bıyıklıoğlu. T. (1992). *Trakya'da Millî Mücadele*, (1. Cilt), Ankara: TTK.

Bozkurt. A. (2014). *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Ankara: AAMD.

Çankaya. M. A. (1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968*, (2. Cilt), Ankara: Mars Matbaası.

Duran. T. (1973). İstanbul'un İşgali, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (66), 11-20.

İnal. İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar*, (4. Cilt), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Paker. E. C. (2001). *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Saylan. G. F. (2023). *İtilâf Güçlerinin İstanbul'daki İşgal Uygulamaları*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

Söylemezoğlu. G. K. (1939). *Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*, (2. Cilt), Ankara: TDK.

Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı (1999). (1. Cilt), Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Türkgeldi. A. F. (2010). *Görüp İştiklerim*, Ankara: TTK.

İnternet Kaynakları

http://askerihukuk.net/FileUpload/ds158941/File/kara_harbinin_kanunlari_ve_adetleri_hakkinda_sozlesme.pdf (Erişim Tarihi: 17.01.2024)